

kutatási eredményeit is. Magyar szempontból ugyancsak fontos további tényként azt emeli ki, milyen vizsgálatokat végzett Hakki Uzunçarşılı Erdélynek az oszmán politikában játszott szerepével kapcsolatban.

A hét historiográfiai tanulmány eltérő megközelítéssel, eltérő módszerekkel dolgozza fel az adott témát és valamennyi magán viseli a mai hét állam nemzeti történettudományának jellegzetes jegyeit. Ebből egyenlenségek, egy-

másnak való ellentmondások származnak. Egyes megállapítások, megfogalmazások a recenzió is vitára ingerlik. Ettől azonban ezúttal mégis eltekint. A bécsi tanulmánykötet ugyanis úgy, ahogyan összeállt, feltétlenül üdvözlendő példamutató vállalkozás. A közös múlt feltárását az ilyen sokirányú, nem egyszer egymásnak ellentmondó következtetésekhez vezető kutatások teszik valóban lehetővé.

Zachar József

IFJ. BARTA JÁNOS

BUDAVÁR VISSZAVÉTELE

(Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985. 253 o.)

Buda ostromának közelgő 300. évfordulója kapcsán a közelmúltban számos könyv jelent meg a XVII. század végi török háborúkról, illetve azok kiemelkedő eseményéről, a magyar főváros visszafoglalásáról. Ezek közé tartozik Barta János műve is, amely — a Szivárvány sorozat jellegének megfelelően — elsősorban ismeretterjesztő célzatú.

Barta János munkája három fő részre oszlik. Az első az ostrom előzményeit tárgyalja, visszanyúlva a Thököly-felkelés kezdetéig, Bécs 1683. évi török ostromáig, a Szent Liga létrejöttéig. Ezt követik a Vár bevételének eseményei színes, érzékletes leírásban, majd befejezőül a török háborúk további küzdelmeiről olvashatunk egészen a karlócai békéig, s értesülünk azokról az okokról, amelyek végül a Rákóczi-szabadságharc kirobbanásához vezettek.

A könyv nagy erénye, hogy e hármas tagolás arányai megfelelőek, bennük kellő hangsúlyt kaptak a legfontosabb mozzanatok. Átfogó képet ad a XVII. század utolsó évtizedeiről, elsősorban politikai és katonai szempontból, mind nemzetközi, mind pedig hazai viszonylatban. Figyelemre méltó, hogy a szerző — a gyér forrásanyag ellenére is — igyekszik a török szemzőgéből is látni és láttatni az eseményeket. Nagyon lényeges, hogy egy pillanatra sem feledkezik meg e két és fél évtized cselekvő és szenvedő részeseiről, az egyszerű paraszttól, kisembertől, katonától kezdve egészen a vezérekig, királyokig. A könyv végén az ostrom híresebb résztvevőinek további sorsáról is értesülünk. Ha az áttekinthetőséget nem is, de a jobb megértést feltétlenül elősegí-

tik az egyes eseményszorok közé ékelte, a párhuzamos történéseket ismertető részek. Az elmondottakkal és olvasmányos stílusával a szerző még a történelemben esetleg járatlanabb olvasóhoz is közel hozza e sorsfordító időszakot.

Külön említést érdemelnek a könyvben található forrásidézetek. A szerző kitérő érzékkel válogatta s váltogatta ezeket, hol kuruc verset, hol az ostrom hivatalos jelentéseit, hol magyar főurat szólaltatva meg. A forrásokat, ahogy utószavában is megjegyezte, nem tudományos igényekkel alkalmazta, aminek teljesebb történeti hűségére törekedett. Mindez szintén hozzájárul a kor hangulatának jó érzékeltetéséhez.

Kiemelésre kívánkozok ezzel kapcsolatban a könyv két részlete. Az első a Thököly táborában 1681 tavaszán lezajlott gyűlést idézi fel, amelyen Lipót békeajánlatát tárgyalták a kurucok. Az elbeszélés gerincét a „Thököly haditanácsa” c. vers képezi. A szerző az egyes gondolati egységeket kommentálva segíti elő a vers és az események jobb megértését, de ugyanakkor nem mond ítéletet a szereplőkről, mintegy az olvasóra bízva az értékelést.

A másik rész, ahol a forráshasználat példamutató, Buda várának az ostromot megelőző állapotát mutatja be, két teljesen ellentétes beállítottságú leírason keresztül. Az első a török utazó Evlia Cselebié, aki 1663-ban látta a magyar királyok egykori székhelyét, s áradozva ír szépségeiről, erősségéről, fegyvertárainak gazdagságáról. Vele szemben kiáltó ellentétként áll Bocatius János kassai főbíró elbeszélése, aki 1605-ben, Bocskai kíséretében járt Budán, s

lesújtó képet fest a fővárosról. A szerző, nagyon helyesen, egyik véletlenek sem ad igazat, hanem újabb leírásokat idézve igyekszik a valóságot megállapítani.

Ezek után vegyük szemügyre az ostrom közvetlen előzményeit és magát a küzdelmet. A szerző logikusan építi fel az események leírását; először Buda állapotát, a korabeli ostromtechnikát ismerteti. E két dolog szorosan összekapcsolódik egymással. Itt azonban található néhány problematikus pont. Mindenekelőtt, talán több teret kellett volna e témának szentelni, hiszen enélkül az ostrom nehézségei — s főként annak hosszú időtartama — nem érthetők meg igazán.

A Vár erődítményeiről többnyire pontos és reális képet nyerünk a könyvből. A falak valóban elavult védművekkel rendelkeztek, de nem szabad megfélemlenünk ezek egyetlen korszerűnek mondható részéről, a „fedett út”-ről. A „fedett út” a várarok külső oldalán épített sánc, amely egyfelől védte a mögöttes elhelyezett gyalogságot az ellenséges tűzfegyverektől, másrészt, s ez a lényegesebb funkciója, lehetővé tette, hogy a védők titokban előkészített, meglepetésszerű támadásokat hajtsanak végre az ostromlók ellen, majd pedig hátramaradt társaik fedezete mellett biztonságosan visszavonuljanak. Ezáltal — épp a kitörések váratlansága folytán — a védelem offenzív jelleget nyert, vagyis nem kényszerültek minden esetben a támadók cselekvéseire igazodni. A törökök az ostrom során sok esetben nagyszerűen éltek a „fedett út” adta lehetőségekkel.

Az 1686-os visszavívás katonailag legfontosabb előzménye az 1684. évi kudarc. A szerző ennek eseményeit röviden ismerteti, s összefoglalja a sikertelenség okait is: az ostromárkokat rosszul építették ki, a tüzérség hatásköze csekély volt, túl hosszú falszakaszt fogtak ostrom alá, nem állt rendelkezésre elég ember, a támadók kicsúsztak az időből. Ezzel, mint ahogy az 1686-os siker mutatja, a császári hadvezérek is tisztában voltak, s e hibákat kijavították. Felvetődik azonban a kérdés, mennyiben volt ez utóbbi korszerű ostrom?

Ha XVII. század végi várostromokról beszélünk, először Vauban neve jut az eszünkbe. Ő az, aki forradalmi változásokat hozott mind az erődépítészetben, mind a várívásban. Vauban elsődleges érdeme, hogy a támadó és védő közti viszonyt az előbbieknél javára módosított-

ta, elsősorban a tüzérség mennyiségi és minőségi fejlesztésével, a hatékonyság növelésével.

Buda esetében azonban nem beszélhetünk igazán modern ostromról. Egyrészt a Vár elavult védművei ezt nem tették lehetővé, másrészt Vauban eredményei Európa e térségeiben ekkor még nem voltak oly elterjedtek. További gátló tényező volt az is, hogy a tüzérség számára kevés megfelelő hely található a Vár körül. A szerzőnek igaza van, amikor azt írja, hogy a korabeli ágyúk alkalmatlanok voltak arra, hogy akár a Svábhegyről, a Rózsadombról és a Gellért-hegyről vegyék tűz alá a Várat. Nem véletlen azonban, hogy az ütegeket hamarosan jóval közelebbi pozíciókba — a Bajnokok a Naphegyre és a Döbrentei tér környékére, a császáriak pedig a Retek utca magaslatára — telepítették, mert az ágyúk csak e helyekről tudták megfelelő hatáskörrel bombázni a falakat.

Az ostrom menetét a szerző a korabeli naplók és főleg *Károlyi Árpád* és *Wellmann Imre*: Buda és Pest visszavívása 1686-ban c. műve alapján írta meg. Ezek mellett számtalan egyéb forrást is felhasznált, ám az ostrom technikai részleteit illetően talán nem a legmegfelelőbb Freschot atyát, Ottlykot, vagy Cornarót idézni (az utóbbi nincs is jelen), mert bár az említettek kíváncsián festik le a külső körülményeket, a tábor hangulatát, az ostrom eseményeit náluk jóval pontosabban írja le Badeni Lajos, Lotharingiai Károly, vagy egy ismeretlen szemtanú Deák Farkas által angolból fordított naplója, és természetesen pontosabbak a szerző által is felhasznált Henrik szász herceg, Richards angol hadmérnök naplói vagy Grimani jelentései.

A szerző a küzdelem minden fontos eseményére kitér, törekszik azok reális értékelésére (pl. a július 13-i rohamnál), ezért mindenütt, ahol lehet, több szemtanút is idéz. Talán a várbeli löporraktár július 22-i robbanása az egyetlen olyan momentum, amely nem érdemel oly nagy figyelmet, hiszen, mint azt a szerző is világosan leírja, az ostrom szempontjából csekély jelentőséggel bír.

Ebben a részben is találkoznak közvetlenül, de nagyon lényeges kiegészítő fejezetekkel. Először is részletesen megismerkedhetünk az ostrom vezetőivel, Lotharingiai Károlyval, Badeni Lajossal, Stahremberggel, Miksa Emánuellel, és az ő elképzeléseikkel a haditervet illetően. Emellett a szerző igyekszik megállapítani a seregek létszámát, és

ehhez kapcsolódva kimerítően foglalkozik az ellátás és a szállítás akkoriban igencsak súlyos problémáival.

Nem maradt el a törökök erejének értékelése sem. A védősereg létszámáról egymásnak teljesen ellentmondó adatok állnak rendelkezésünkre, így pontos számokat nem is lehet mondani; a 10 000 fő körüli látszik a legvalószínűbbnek. Nem feledkezett meg a szerző a török parancsnokról, az idős Abdurrahman pasáról, részletesen megismerjük életét, tevékenységét a körülzárt Budán. Általában nagy gondot fordít a törökök védelmi erőfeszítéseinek bemutatására, tisztelettel beszél hősiességükről, s bizonyos részvétet is mutat a legyőzöttek iránt.

Az egész könyvben mindenütt, de itt különösen nagy figyelmet fordít a szerző a magyarokra. Minden megmozdulásukat feljegyzí, akár közemberről, akár főúrról van szó. Az ő esetükben is kísérletet tesz a harcolók létszámának megállapítására, de minthogy csak ide-

gen források adatait ismerjük, nagy a bizonytalanság.

A könyvet gondosan válogatott képanyag illusztrálja, mely elősegíti, hogy magunk elé képzelhessük az elbeszelt eseményeket. Három térképvázlat mutatja be a színhelyet, ezek közül az első, amely Budát és környékét ábrázolja, meglehetősen elnagyolt, pontatlan (pl. az ütegállások nem a megfelelő helyen vannak), a Vár rajza túlzottan sematikus, a második térkép esetében pedig néhány fontos felirat és épületek berajzolása hiányzik.

Mindent összevetve, ifj. Bartha János könyve, némely problematikus pontjai ellenére is, bátran ajánlható minden, a törökör iránt érdeklődő olvasó számára, mert a források és a tényanyag kitűnő feldolgozása, a színes stílus és a közérthető megfogalmazás olvasmányossá és haszonnal forgathatóvá teszi a könyvet.

Domokos György

JAN WIMMER

WIEN 1683

Dzieje kampanii i bitwy

(Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa, 1983. 483 o.)

JAN WIMMER

DER ENTSATZ VON WIEN 1683

(Verlag Interpress, Warszawa, 1983. 304 o.)

A folyóiratunk olvasói előtt is jól ismert lengyel hadtörténész, akit szerzőink között is szerencsénk volt már üdvözölni, a háromszázadik évfordulóra készülödvé ismét elővette az őt már negyedszázaddal korábban is foglalkoztató témát. A Wanda Wasilewska Hadtörténelmi Intézetben megszületett nagylélegzetű tudományos munkát „Bécs, 1683. A hadjárat és a csata története.” címmel a Lengyel Honvédelmi Minisztérium Kiadója jelentette meg, míg német nyelven a tudományos apparátus nélküli, némileg rövidített és kis mértékben átszerkesztett változatot „Bécs 1683-as felmentése” címmel a varsói Interpress Kiadó adta közre.

Jan Wimmer a legszélesebb forrásbázis alapján és az egész korábbi irodalom bevonásával, egyetemes történelmi összefüggéseiben dolgozta fel az európai

hadtörténelem egyik legjelentősebb csatáját. A historiográfiai bevezetést követően a lengyel változat első fejezetében a szerző vázaltszerűen a korábbi évszázadok lengyel-oszmán kapcsolattörténetét villantja fel, hogy azután részletesebben szólhasson a XVII. századi oszmán expanziós törekvésekről, amelyek középpontjába az 1672/76-os lengyel-török háborút állítja. A német változatban önálló fejezetté nőtt a Lengyel Királyság és az Oszmán Birodalom XVII. századot megelőző történelmi útjának bemutatása. Az 1683-as háború genezise itt a második fejezetet alkotja. Ezt a bevezetést mindkét kiadásban „A magyar kérdés — az 1683-as háború közvetlen oka” című alfejezet zárja le. A szerző ebben bemutatja a Habsburg-uralommal szemben a Királyi Magyarországon kibontakozott mozgalmakat, meg-